

ÁLLAMTUDOMÁNYI

MŰHELYTANULMÁNYOK

2016. évi 24. szám

Báger Gusztáv – Baritz Sarolta
Laura – Kelemen Rita – Kiss
Norbert – Szabó Ildikó

A Közösségi jóllét hatásterületen végzett kutatások módszertani tapasztalatai és továbbfejlesztésének főbb irányai

---

Nemzeti Közszolgálati Egyetem · National University of Public Service
Budapest

ISSN 2498-5627

www.allamtudomany.hu

A Községi jóllét hatásterületen végzett kutatások módszertani tapasztalatai és továbbfejlesztésének főbb irányai⁶

1. Bevezetés

A közösségi jóllét javítása kiemelt társadalmi és gazdasági cél, így ez a cél jellegű hatásterületek körébe tartozik, és szorosan összekapcsolódik a Biztonság és bizalom, valamint a Demokrácia hatásterületekkel. Az eszköz jellegű hatásterületek közül pedig kiemelt jelentőségű számára a Gazdasági versenyképesség és pénzügyi stabilitás, a Fenntarthatóság és a Hatékony közigazgatás hatásterülete.

A témakör elemzését a *Jó Állam Jelentés 2015*-be azzal a szemlélettel végeztük el, hogy a közösségi jóllét eddigi gazdasági jellegű kiértékelése a szélesebb tartalmú életminőség vizsgálata felé mozduljon el. Elvetve az egyetlen indikátor felhasználásának célszerűségét, a közösségi jóllét „műszerfalának” az anyagi jóllét, az életminőség és a fenntarthatóság pilléreire tartozó indikátorokat választottunk ki és alkalmaztunk.

Az anyagi jóllét alakulását nem a GDP-ből, illetve az abból származtatható indikátorokkal elemeztük, hanem a háztartások rendelkezésére álló jövedelem, a szegénység és a társadalmi kirekesztődés, a foglalkoztatás és oktatás dimenziók indikátoraival. E fontos dimenzió elemzésének kiemelt célja az volt, hogy bemutassuk, a háztartás vagy azon belül az egyén helyzete többszörösen hat az emberek közérzetére, összességében a társadalom állapotára, a közösségi jóllétre. A társadalmi kirekesztettség mutatóinak kiválasztásánál a rossz anyagi körülmények között élők élethelyzetének objektív megragadása, az egyenlőtlenségek bemutatása mellett fontos szempont volt a hazai és nemzetközi fejlesztési célok megfogalmazásához használt mutatók szerepeltetése is.

A közösségi jóllét dimenzióit leíró indikátorok elemzésekor kiemelt figyelmet fordítottunk a közösségi jólléttel kapcsolatos *kormányzati képességek változására*, így egyfelől a gazdaság és a szociális politika általános irányára és jellegére, másfelől az adott időszakban tett szakmapolitikai intézkedések befolyásoló szerepére. Ennek eredményei az egyes indikátorok által jelzett teljesítmények ismertetésekor tett kulcsmegállapításokban, levont következtetésekben tükröződtek.

E fókuszpontokat továbbra is szem előtt tartva a *Jó Állam Jelentés 2016* kidolgozását megalapozó elemzésünkben nagyobb hangsúlyt kívánunk helyezni arra, hogy – a kormányzati képesség fogalmának a hatásterületre vonatkozó részletesebb értelmezésével – az indikátorokra alapozó elemzés *a szakpolitikai szint számára relevánsabb*

¹ Egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem; monetáristanács-tag, Magyar Nemzeti Bank

² Egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem

³ PhD, statisztikus, Központi Statisztikai Hivatal

⁴ Egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem

⁵ Szakértő, Nemzetgazdasági Minisztérium

⁶ A tanulmány Kaiser Tamás (szerk.): *A jó állam mérhetősége II.*, Dialóg Campus, Budapest, 2016. 51-74 oldalszámokon című kiadványban jelent meg.

elemzési eszközzé válhasson, és a rendszer valóban alkalmas legyen arra, hogy az adott területek működési teljesítményét jobban meg lehessen ítélni. E cél elérésére – véleményünk szerint – két lehetőség kínálkozik.

1. *A hatásterületre nemzetközi felmérésekben alkalmazott indikátorrendszerek hazai alkalmazása és a mért eredmények hazai kontextusba helyezése.* Utóbbi azért lényeges, mert a nemzetközi tanulmányok azt a logikát követik, hogy indikátorról indikátorra haladva leírják (és akár sorba is rendezik) az egyes országokban mért értékeket, sokszor figyelmen kívül hagyva az egyes indikátorok közötti összefüggéseket, átváltásokat vagy akár az egyes országok eltérő gazdasági teljesítőképességét. Ez azzal járna, hogy a Jó Állam Index égíse alatt részletesebb ágazati indikátorrendszereket alakítanának ki – célszerűen minél inkább illeszkedve a nemzetközi publikációkban használt indikátorlistákhoz –, hiszen ebben az esetben a módszertani fejlesztési munka jelentős részét nem kell itthon újra elvégezni, „csupán” a hazai kontextusú elemzésre kell koncentrálni.

2. *Évről évre egy-egy fókusz témában való elmélyülés.* Ebben az esetben a kutatómunka minden évben az adott hatásterület (ágazat) egy-egy kérdésére koncentrálna, így kellően elmélyült elemzések készülhetnének. Ezeket a fókusz témákat az adott ágazat nemzetközi trendjeihez és innovációihoz illeszkedve lehetne kiválasztani. Az értékelés tehát nem irányulna például az oktatás vagy az egészségügy működésének teljes körű értékelésére, hanem évről évre valamilyen speciális részkérdésben végezhetnénk hazai helyzetfelmérést, illetve adhatnánk akár szakpolitikai javaslatokat is.

2. Reagálás a Jó Állam Jelentés 2015-tel kapcsolatos szakmai reflexiókra és javaslatokra

Néhány általános, a *Jó Állam Jelentés 2015* egészére vonatkozó szakértői észrevételt és javaslatot érdemes és indokolt a Közösségi jóllét hatásterületét érintő kutatásokban is figyelembe venni. Ilyenek:

- A legfrissebb, esetünkben a 2013-ig szóló adatok szerepeltetésének igénye. Például a K.5.3. adófizető magánszemélyek száma mutató hamarosan a rendelkezésünkre áll.
- A kutatás módszertanával és a jó gyakorlatok felhasználásával kapcsolatban célszerű lenne szélesebb körű nemzetközi beágyazottságot bemutatni. E javaslat elfogadható, az előrehaladás azonban csak fokozatosan történhet. Eddig elsősorban csak a nemzetközi standardokkal való egyezés követelményének kielégítésére törekedtünk.
- Indokolt és célszerű több oldalról feltárni és bemutatni az indikátorok közötti kapcsolatokat: kidolgozni az intézkedés vs. hatás regressziós összefüggéseit az állami kapacitásképeség növelése jegyében úgy, hogy megkülönböztessük egyrészt az állami- intézkedések által kiváltott pozitív hatást, másrészt ennek esetleges elmaradását és okait.

A részletesebb szakértői vélemények alapján az eddig alkalmazott indikátorokat és számukat nem célszerű változtatni, elsősorban azért, hogy a *Jó Állam Jelentés 2016* indikátorai összevethetők legyenek a 2015. évvel, továbbá azért sem, mert a felvetett mélyebb és részletesebb elemzések igénye kielégíthető a szükséges *alindikátorok kifejlesztésével és alkalmazásával*, például a következő területeken.

- A K.1.2. az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresete (forint) alindikátor alkalmazható, és így közölhető a köz-, a magán- és a nonprofit szféra alkalmazottainak keresetei.
- A K.3.3. a szociális juttatások egy főre jutó értéke (forint) részindikátor szerepelhet

főbb juttatási típusokra bontva.

- A K.2. társadalmi kirekesztettség dimenzió fő vonásait tekintve jó irány a területi eloszlás vizsgálata, de a jelenleg fennálló adathiány miatt ez csak lassan valósulhat meg.
- A K.3.4. bölcsődei férőhelyek száma (darab) indikátornál alindikátorként szerepelhet az óvodai férőhelyek számának alakulása, habár az óvodai férőhelyek biztosítása kötelező állami feladat, míg a bölcsődei férőhelyeké nem.

Az alindikátorok alkalmazására vonatkozóan felmerült további javaslatok elfogadására – vagy a velük kapcsolatos fogalmi zavar, vagy a nemzetközi standardokkal való ütközés miatt – jelenleg nem látunk lehetőséget. Például a jelentésben a „közoktatási rendszer” helyett a „köznevelési rendszer” megnevezését azért nem tartjuk célszerűnek, mert az előbbi az „intézményi” jellegre fókuszál, szemben az utóbbi „pedagógiai” szempontjaival, ami túlmutat a jó állam mérhetőségének vizsgálati körén. Ami az ország demográfiai helyzetének bemutatásával kapcsolatban az ország eltartási képességének vizsgálatára tett javaslatot illeti, a felmerülő definíciós problémák miatt célszerűnek látjuk a nemzetközi standardok szerinti indikátorok használatát. Megemlítjük azt is, hogy a felsőfokú végzettségűek arányán belül a műszaki diplomások arányának bemutatását azért nem tekintjük indokoltnak, mert a diplomások szakágak szerinti vizsgálata helyett arra fókuszálunk, hogy e fontos réteg milyen szerepet játszik az állami működés egészében.

A hatásterülettel kapcsolatos ún. puha, percepciók mutatókra továbbra is szükség van annak ellenére, hogy a K.5.1. étellel való elégedettség és a K.5.2. egyén által végzett tevékenység tartalmassága indikátorokra vonatkozóan elhangzott az a vélemény, hogy „megfoghatatlanok”. E kijelentéssel szemben széles körben – nemzetközileg is – elfogadott az ilyen típusú indikátorok alkalmazásának pozitív „szubjektív” értéke.

3. A Jó Állam Jelentés 2015 módszertanának és indikátorainak értékelése, valamint a 2016. évi jelentés elkészítésében releváns új tartalmi és módszertani fejlesztési irányok

3.1. Jövedelmi helyzet dimenzió

A Közösségi jóllét hatásterület első dimenziója a magyar háztartások és a háztartásokban élő egyének anyagi helyzetének statisztikai leírásával foglalkozik. A lakosság jóllétének *komplex összefüggésrendszerében* meghatározó tényező az anyagi helyzet. Nem csupán közvetlen, az életszínvonal növelésével hat az egyének, így a közösség jóllétére, hanem közvetetten, többszörös áttétekkel is. A háztartás anyagi helyzete erősen befolyásolja, hogy a család milyen lakáskörülmények között él, szabadidejük eltöltésére milyen lehetőségek közül választhatnak, egészségük megóvására, támogatására mennyi anyagi forrást tudnak áldozni. Az anyagi helyzeten belül a jövedelem mértéke még erősebb hatással lehet a közérzetre, az egyén és a háztartás mentális állapotára, jóllétére, mert a munkajövedelem mint a teljesítményről kapott visszacsatolás az egyén önbecsülését, közérzetét, így a család, a szűkebb közösség társadalmi pozicionálását alapozza meg. A dimenzióban a jövedelem és az anyagi helyzet feltárására az objektív jólléti változók közül a nagy hagyománnyal bíró, legtöbbször használt mutatókat alkalmaztuk.

Az országra jellemző gazdasági folyamatok visszatükröződnek a háztartások jövedelmi helyzetében, ezt pedig a gazdaságpolitikai és a társadalompolitikai intézkedések mellett alapvetően az ország gazdasági teljesítőképessége határozza meg. Ezért is indokolt, hogy a dimenzió főindikátora a háztartási szektor összes korrigált rendelkezésre álló jövedelme,

amely mutató a nemzeti számlák alapján számol be a magyar magánháztartások elsődleges jövedelmének egyenlegéről. Az egyenlegben a munkavállalói, társadalmi jövedelmek, valamint a vagyomból származó jövedelmek pozitív értékeként, a vagyonnal kapcsolatos kifizetések negatív előjellel szerepelnek.

A nemzetközi jólléti indikátorrendszerekben *az anyagi jóllét első számú változója a háztartások elkölthető jövedelme*, amely összhangban van a háztartási szektor nemzeti számlákból származó, összes, korrigált, rendelkezésre álló jövedelemértékével, de az utóbbival szemben előnye, hogy nem csak makroszinten értelmezhető. Az egy főre jutó jövedelemmutató alkalmazásának előnye lehetne, hogy lehetőséget ad további, részletes elemzések előállítására, amelyek feltárhatják a különböző szempontok szerint tipikus vagy atipikus háztartások jövedelmi helyzetének jellemzőit. Érdekes és fontos lehet továbbá a jövedelem forrása szerint bemutatni a munkajövedelem és a társadalmi jövedelem arányait, hiszen itt ragadható meg az állam szerepe és a kormányzati beavatkozás a háztartások anyagi helyzetének támogatásában.

A nemzetközi mutatórendszerek közül elsőként az *OECD jóllétiindikátor-szett, a Better Life Index* (OECD, 2015a) vonatkozó blokkjában a jövedelmek dimenziót tekintve két indikátort találunk. Az első a háztartások nettó korrigált rendelkezésre álló jövedelme, amely azt az összeget mutatja adózás után, amelyet egy háztartás megkeres vagy nyereségként, társadalmi transzferként hozzájut. A mutató azt a pénzmennyiséget kívánja megragadni, amely a háztartás számára rendelkezésre áll, amelyet a háztartásban élők árukra vagy szolgáltatásokra költhetnek el.

Az OECD mutatórendszerében a jövedelmeket leíró másik mutató a háztartások pénzügyi vagyonának megragadására szolgál. A háztartások pénzügyi vagyona alatt azt a teljes pénzügyi összeget érti, amely eszközökből és forrásokból áll, és figyelembe veszi a megtakarításokat, a kiemelt vagyontárgyakat, a készpénzt és a betéteket, a részvényeket, az értékpapírokat és a hiteleket. Az OECD két indikátorában hordozott információ teljes mértékben megtalálható a Jó Állam Index (JAX) jövedelmi dimenziójának mutatói között. Mi több, az OECD dimenziójánál lényegesen tágabb, részletesebb áttekintést ad az öt indikátorból álló mutatószett.

Az *Eurostat* hét kategóriát különböztet meg *életminőség indikátorrendszerében* (Euro-stat, 2015a), ezek között az első az anyagi életkörülmények területe, amelyet két részre oszt: az első a jövedelmekkel, a második az anyagi deprivációval foglalkozik. A jövedelmeket leíró öt indikátor között megtaláljuk a háztartások átlag- és mediánjövedelmét, a relatív szegénység aktuális arányát, valamint egy időben rögzített ponttól számított változását. A középosztály jövedelmi helyzetének megragadásához kiszámítható továbbá a 3. és a 4. ötöd együttes jövedelemátlagának aránya az országos átlaghoz képest. A 3. és a 4. ötöd együttesen a társadalom azonos szegmensét takarja, azokat, akik a közepesnél anyagilag jobban élnek, de nem tartoznak a leggazdagabb 20% közé. Az arányszámokból arra következtethetünk, hogy az átlagnál jobban, de nem magas anyagi színvonalon élőknek hogyan változott a jövedelmi helyzetük az ország teljes lakosságához viszonyítva. Helyet kap továbbá az anyagi helyzettel való elégedettséget leíró változó is. A JAX indikátorrendszerében a jövedelmekre vonatkozóan igen hasonló objektív indikátorokat találhatunk, de ez struktúrájában szétválasztja a teljes társadalom jövedelmi, anyagi helyzetének bemutatását és az anyagi, társadalmi szempontból hátrányos helyzetű, a szegénységben vagy deprivációban érintettekre vonatkozó mutatókat, amelyek a relatív szegénység arányszámait is tartalmazzák.

Az Eurostat indikátorrendszerében figyelemfelkeltő, hogy az objektív indikátorok mellett helyet kap egy szubjektív változó is, a háztartás anyagi helyzetével való elégedettség. A nemzetközi trendekben egyre nagyobb létjogosultsággal van jelen az a szakmai hozzáállás,

amely a 2009-es Stiglitz-jelentésben is követendő célként szerepelt: a lakosság életminőségét, jóllétét mérjük a hagyományos objektív mutatók mellett szubjektív változókkal is. Annak módszertani belátása is fontos mérföldkő volt, hogy az objektív és a szubjektív mutatók együttesen, egymást támogatva lényegesen több, részletesebb és valóságosabb képet tudnak festeni a társadalom egy jelenségéről, mint csupán az objektív vagy csupán a szubjektív változós megközelítés. A szubjektív változók térhódítását szemlélteti az a tény is, hogy az Eurostat 2015-ös, az életminőségről szóló átfogó jelentésében (Eurostat, 2015b) az anyagi életkörülmények fejezet – az egy főre jutó átlagjövedelem tradicionális ábrája után – nyolc oldalon, tíz ábrával közöl különböző szempontú elemzéseket az anyagi helyzettel való elégedettség vonatkozásán.

Ebben a szakmai szellemiségben született 2013-ban a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) gondozásában *A jóllét magyarországi indikátorrendszere* is (KSH, 2013). Az Eurostat konstrukciójához hasonlóan az anyagi életkörülményeket leíró dimenzió objektív és szubjektív változókat is magában foglal. Az objektív mutatók között szerepel a foglalkoztatottsági ráta, a nagyon alacsony munkaintenzitásban érintett háztartások aránya, valamint a jövedelmi helyzetet leíró alapvető változó, az egy főre jutó nettó jövedelem összege. A dimenzióban helyet kapott két szubjektív változó is, amelyek a lakosság anyagi életkörülményeinek- feltárásában fontos szerepet játszanak. Az anyagi helyzettel való elégedettség az anyagi életkörülmények megélt szintjéről ad visszacsatolást. Az anyagi biztonságérzet igen fontos jelenséget kíván megragadni: az anyagi helyzet és a mentális jóllét közötti indirekt kapcsolatot. Az anyagi javak nemcsak a tárgyra, élményre váltás révén járulhatnak hozzá az egyén jóllétéhez, hanem pusztán a meglétük adta biztonságérzet is jelentősen befolyásolja az emberek közérzetét, a kisebb közösség jóllétét. A pozitív jövőkép magában foglalja azt a képességet és biztonságot, hogy az állampolgár bízzon abban, hogy a változó körülmények között mindig képes lesz a megfelelő anyagi erőforrások mozgósítására.

Az objektív mutatók tekintetében a JAX tágabb perspektívát ad a KSH jólléti indikátorrendszerének jövedelemmel, anyagi helyzettel foglalkozó részénél. Emellett megfontolásra javasoljuk *a szubjektív mutatók és a boldogságindexek* bevonását a terület mérésébe, leírásába, hiszen ez fontos szempontokkal gazdagíthatja a feltárni kívánt jelenségek minél pontosabb és teljesebb leírását, vizsgálatát.

3.2. Társadalmi kirekesztettség dimenzió

A Közösségi jólét hatásterületének második dimenziója a társadalmi kirekesztettség jelenségére koncentrál. A társadalom mint a közösség egészének állapotáról, minőségéről szólnak azok a beszédes mutatók, amelyek a meglévő egyenlőtlenségeket tárják fel. A kirekesztettség adott formája nem csupán azoknak az egyéneknek, háztartásoknak, nagyobb közösségeknek vagy régióknak a magánügye, akik/amelyek valamilyen módon érintettek, hanem a jelenségeket leíró mutatók az egész társadalom és ország sajátosságáról adnak visszajelzést. A társadalmi kirekesztettség tágabb fogalom, mint az anyagi kirekesztettség, és bár bonyolult összefüggésrendszerük nehezen feltárható, de egyfajta ok-okozati reláció felállítható köztük. A társadalmi kirekesztettség mögött valószínűsíthetően az anyagi feltételek hiánya húzódik meg. Amennyiben nem áll rendelkezésre anyagi fedezet a család számára az elengedhetetlen szükségletek kielégítésén túl további termékek és szolgáltatások megvásárlására, ez olyan következményekkel járhat, amelyek a társadalmi tevékenységektől való fizikai vagy szellemi távolságot, információ- és élményhiányt, végeredményben a társadalomból való kirekesztődést jelentik. Mindez komplex jelenségként több szálon, akár generációkon át öröklődhet. A megfelelő anyagiak hiányában a gyermek

oktatásának minősége, a családtagok egészségi állapota, szabadidős élményeik minősége, az egyén személyes kapcsolati tőkéje, társadalmi énképe is elmarad azokéhoz képest, akiket nem érint az anyagi, így a társadalmi deficit kockázata.

Mind az öt, a társadalmi kirekesztettség dimenzióban szerepeltetett mutató szakmailag széles körben, nemzetközi szinten elfogadott és használt indikátor. Ily módon a nemzetközi összehasonlíthatóság minden esetben tökéletesen biztosított. A társadalomstatisztika eredményeit felhasználó nemzetközi szervezetek, így az ENSZ, az OECD és az Eurostat ezeket a mutatókat alkalmazza a társadalmi kirekesztettség témában.

A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés a 2000. évi nizzai szerződés óta használt fogalom Európában. A szegénység elleni küzdelem jelenleg az Európai Unió kiemelt feladata, ezzel kapcsolatosan az Európai Tanács alapvető célkitűzéseket fogalmazott meg az Európa 2020 stratégiában. Ezek között a legfontosabb az a törekvés, hogy 2020-ra az Európai Unióban legalább 20 millió fővel csökkenjen a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés-kockázatának kitettek száma. Az unió a szegénység elleni küzdelem legfontosabb tényezőiként a gazdasági növekedés helyreállítását, valamint a munkaerőpiaci feltételek jelentős javítását határozta meg.

Az Európai Unió a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának mérésére összetett mutatót dolgozott ki, amely a lehető legtágabban határozza meg a szegénységet. Az érintettek körét behatároló főmutató – angol kifejezésének betűszavával: AROPE – három tényező együttes vizsgálatát foglalja magában: a jövedelemhiányon túl számba veszi az anyagilag elérhetetlen javak körét, valamint a munkaerőpiacra való kapcsolatot is.

Az Eurostat által megalkotott AROPE (*At Risk of Poverty or Social Exclusion, szegénység vagy társadalmi kirekesztettség kockázata*) mutató, amely a JAX társadalmi kirekesztettség dimenziójának is főindikátora, azokat veszi tehát számba, akik akár csak egy szempontból is érintettek a relatív szegénység, a súlyos anyagi depriváció vagy a nagyon alacsony munkaintenzitás valamelyikében. A JAX társadalmi kirekesztettség dimenziójában éppen ez a három mutató adja a részindikátorokat a gyermekekre vonatkozó relatív szegénységi aránnyal kiegészítve. Az AROPE-mutató három részindikátorának összetevői tehát a következők: relatív jövedelmi szegénység, súlyos anyagi depriváció és nagyon alacsony munkaintenzitás. A relatív jövedelmi szegénységben az egész országra vonatkozó medián ekvivalens jövedelem 60%-ánál, azaz a szegénységi küszöbnél kevesebb jövedelemmel rendelkező háztartásokban élő személyek érintettek.

Súlyos anyagi deprivációban élőknek nevezzük azokat a háztartásban élő felnőtteket és gyermekeket, akiknek saját bevallásuk szerint anyagi okok miatt elégtelen a hozzáférésük az alapvető javakhoz. A szubjektív mutató mérése megadott tételek mentén történik, de nem csupán azok hiányát tárja fel, hanem azt is, hogy az egyén vagy a háztartás anyagi okokat lát-e meghúzódnia a nélkülözés hátterében. Súlyosan depriváltak tekintjük tehát azokat a személyeket, akikre a következő kilenc tétel közül négy vagy több vonatkozik: (1) hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralék; (2) lakás megfelelő fűtésének hiánya; (3) váratlan kiadások fedezetének hiánya; (4) kétnaponta hús, hal vagy azzal egyenértékű tápanyag fogyasztásának hiánya; (5) évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés hiánya; (6) anyagi okból nem rendelkezik személygépkocsival; (7) anyagi okból nem rendelkezik mosógéppel; (8) anyagi okból nem rendelkezik színes televízióval; (9) anyagi okból nem rendelkezik telefonnal.

Az AROPE főindikátor harmadik eleme a *munkaerőpiacra való kapcsolatra és ennek anyagi és társadalmi vonzataira koncentrál*. A nagyon alacsony munkaintenzitás (munkaszegénység) azokban a háztartásokban élő személyekre értendő, amelyekben a munkaképes korú háztartás tagok a megelőző évben a lehetséges munkaidejüknek legfeljebb egyötödét töltötték munkával. Ez a hátrány nyilvánvalóan nem csupán anyagi

jellegű. A munkahelyi személyes kapcsolatok hiánya, az információáramból való kimaradás, a teljesítmény és fejlődés megélésének elégtelensége csak néhány azon fontos tényezők közül, amelyek a munkaszegénységgel összefüggésben az egyén és a család életét hátrányosan befolyásolják. További hosszú távú hatás, hogy az ilyen adottságú háztartásokban felnövő gyermekek normaként élik meg a munka hiányát, s ez a szegénység generációkon keresztül átörökítéséhez vezethet. Ehhez a hátrányos társadalmi jelenségekörhöz kapcsolható a dimenzió negyedik részindikátora is, amely a gyermekekre vonatkozó jövedelmi szegénységi kockázatot mutatja be. Bár társadalmi vizsgálatok általános megközelítéseként nem gyermekszegénységről, hanem gyermekeket nevelő szegény háztartásokról, családokról releváns beszélni, a probléma jelenléte nem csupán azért égető, mert a környezetüknek kiszolgáltatott gyermekekről van szó, hanem társadalmi szinten tekintve a hátrány továbbgyűrűzése, a szegregációs olló folyamatos nyílása jelentős kihívást jelent a kormányzati beavatkozás számára.

A mutatók rendszere tökéletesen kihasználja, hogy a társadalomra vonatkozó objektív mutatók és a lakossági érzenen alapuló szubjektív mutatók támogatják, kiegészítik egymást. A jövedelmen alapuló szegénységi arány mellett jelen van a megélt nélkülözést feltáró, deprivációs érzetet leíró változó is. A dimenzió mind az öt indikátora alaposan kidogozott, nemzetközi szinten standard, egységes módszertant követ. Az objektív és a szubjektív változók együttesen adják a JAX ezen dimenziójának főindikátoraként meghatározott komplex és globális szegénység mutatójának, a szegénység vagy társadalmi kirekesztettség kockázatának kitettek arányát.

A szegénység és társadalmi kirekesztettség vizsgálatának és elemzésének új lehetőségét kínálja az a tevékenység, amelyet a KSH végez a *létminimum-számítás* megújításával kapcsolatban. Ezért – a jövőbeni felhasználás reményében – röviden felvázoljuk ennek irányait. A létminimum-mutató számítása és publikálása nagy hagyományokra tekint vissza hazánkban. A Központi Statisztikai Hivatal az 1920-as évektől kezdve közöl a létfenntartási költségekre vonatkozó adatokat. A létminimum-mutató a fogyasztói kosár meghatározásán alapul. Az évek, évtizedek folyamán a társadalom és az elérhető javak változásával lépést tartva időről időre felül kellett vizsgálni az egyszerű életvitelhez elengedhetetlen fogyasztói kosarat. Legutóbb 2014-ben kezdeményezte a KSH a létminimum-számítás felülvizsgálatát és megújítását. A korábbi fogyasztói kosárral és a használt módszertannal kapcsolatban számos szakmai, tartalmi és módszertani probléma merült fel. Az értelmezésben és a felhasználásban a legégetőbb probléma talán az, hogy a mutató megnevezése nem tükrözi a számítás tartalmát. A „létminimum” megnevezés arra utal, hogy aki a létminimum alatt van, csoda, ha életben tud maradni. Tehát az elnevezés drasztikus nélkülözésre, éhezésre utal. Ezzel szemben a számítás módja és tartalma szerint az mondható, hogy a mutató a mindenkori társadalmi normák szerinti tisztes megélhetést biztosító összeget jelzi. A jelenlegi index a társadalmi mutatóktól elvárható döntéstámogatási céljának sem tud megfelelni, mert a módszertan szerint számolt küszöb alatt élők száma olyan nagy és csoportja társadalmilag annyira heterogén, hogy a mutató nem segíti a valóban nélkülöző rétegek azonosítását.

A Központi Statisztikai Hivatal a létminimum-számítás megújításához két lehetséges megközelítést javasolt és dolgozott ki, majd tárt a szakmai közösség elé (KSH, 2015a). Az egyik a szegénység módszertani értelemben „abszolút” számítását veti fel, amely hagyományosan az Egyesült Államokban elterjedt statisztikai aspektus. Ez az eljárás a legkevesebb pénzből, de még elfogadható mértékű táplálkozáshoz rendelt élelmiszer-normatíván alapszik, amelyhez egy szorzót rendel az élelmiszeren felüli fogyasztási minimumok becslése céljából. A javasolt magyar adaptációban a valóban minimálisan szükségesként meghatározott élelmiszer-normatíva mellett a szakérők egy olyan paraméter

bevonását javasolják, amely a háztartás teljes fogyasztásán belül az élelmiszerkiadások arányára vonatkozik. Ez a paraméter fordított arányban mutatja a háztartás anyagi életszínvonalát, hiszen minél tehetősebb egy háztartás, az összefogyasztásának annál kisebb arányát teszik ki az élelmiszerkiadások.

A másik felvetett újítási irány a jelenlegi módszertani megközelítés, a normatív fogyasztói kosáron alapuló eljárás megtartása mellett a számításokhoz használt paraméterek felülvizsgálatát célozza. A jelenlegi létminimum-számítás egy olyan, az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet által összeállított élelmiszerkosáron alapszik, amely „közepes fizikai igénybevétel esetén fedezi a vonatkozó egészségügyi és táplálkozástudományi követelményeknek megfelelő teljes tápanyag-, vitamin- és ásványianyag-szükségletet” egy felnőtt férfi számára (KSH, 2015b). Az élelmiszerkosár felülvizsgálata nyilvánvalóan elengedhetetlen. Az új módszertan továbbá figyelembe venné a számítási eljárás folyamán azt a tényt, hogy a különböző anyagi helyzetben lévő háztartások összefogyasztásának szerkezete, összetétele – azaz, hogy milyen arányban oszlik meg a háztartás összefogyasztása élelmiszerre, ruházkodásra, kikapcsolódásra, lakásberendezésre stb. – lényegesen eltér egymástól. További, az adatok pontosságát célzó újítás az alkalmazott fogyasztóiegység-skála felülvizsgálata. A szakértők által előterjesztett javasolt mutatószámítás – amely egyrészt egy alacsonyabb napi kalóriaszintet megcélzó fiktív élelmiszerkosáron alapul, másrészt az OECD nemzetközi standard mutatókban alkalmazott 2-es fogyasztásiegység-skáláját használja – alkalmassá teszi a normatív társadalmi minimum mérőszámát arra, hogy a szakpolitikai döntéshozók elé valós képet tárjon.

3.3. Egészségügyi és szociális védőháló dimenzió

Az egészségügyi ágazat komplexitása miatt az indexbe bekerülő egy-két indikátor nem alkalmas az adott ágazatok szakpolitikai értékelésére. Ezt jól illusztrálja az a tény, hogy az OECD egészségügyi rendszerrel foglalkozó, indikátorok alkalmazására épülő kiadványai (Health at a Glance) az érintett szektorok működését nagyszámú, néhány tucatnyi indikátorral írják le (és ezeken az indikátorokon belül is sokféle alábontást, csoportosítást alkalmaznak). Európai uniós és OECD-tagállamként referenciaként alapvetően két nemzetközi indikátorrendszer alkalmazását tartjuk célszerűnek.

Európai egészségügyi kulcsindikátorok (European Core Health Indicators, ECHI): öt dimenzióban definiálnak 88 indikátort. Az indikátorok egy részét még fejlesztik, de körülbelül 50 indikátor esetében már most is elérhetők a nemzetközi összehasonlító adatok. A vizsgált dimenziók a következők:

- a demográfiai és társadalmi-gazdasági kontextus (például a születési ráta, a munka-nélküliség);
- az egészségi állapot (például a várható élettartam, az egyes krónikus betegségek előfordulási gyakorisága);
- az egészségi állapotot befolyásoló tényezők (például a dohányzás, a testmozgás);
- az egészségügyi szolgáltatások (például az egészségügyi kiadások, az orvosok, a nővérek, a kórházi ágyak száma);
- az egészségfejlesztési tevékenységek (például az egészséges táplálkozás előmozdítására vonatkozó politikák).

Korlátozó tényező, hogy számos indikátort még fejlesztenek, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy európai uniós szinten az ECHI indikátorkészletet fogják egyre inkább használni a nemzetközi értékelésekhez.

Az *OECD Health at a Glance* kiadványában szereplő indikátorrendszer. Itt célszerűbb az OECD-tagállamok szélesebb körét lefedő kiadvány helyett a kifejezetten Európára koncentrált választani referenciának (a legfrissebb kiadvány: *Health at a Glance: Europe 2014*). Ez hat dimenzióban összesen 53 indikátor segítségével írja le az egészségügyi rendszerek működését:

- az egészségi állapot (például a várható élettartam, az egyes megbetegedések előfordulása);
- az egészségi állapotot befolyásoló tényezők (például a dohányzás és az alkohol-fogyasztás);
- az egészségügyi rendszer erőforrásai és tevékenységei (például a kórházi ágyak száma, a szűrkehályogműtétek száma);
- az egészségügyi ellátás minősége (például az elkerülhető kórházi felvételek száma, a daganatos betegségek szűrése és a kezelések eredményessége);
- az ellátásokhoz való hozzáférés (például a zsebből fizetett kiadások, a várakozási idők);
- az egészségügyi kiadások és a finanszírozás (például a GDP-arányos kiadások, a gyógyszer-finanszírozás mértéke).

Az egészségügyi indikátorok felhasználására ad példát az OECD tanulmánya (OECD, 2015b), amely az OECD és a magyar kormány közötti együttműködés keretében vizsgálta az indikátorok egy körének alkalmazásával a kormányzati teljesítményt. Az itt szereplő indikátorok köre ugyanakkor jóval szűkebb volt a teljes *Health at a Glance*-kiadványban szereplőnél, és bár az országspecifikus elemzéssel az OECD komoly lépést tett az indikátorértékek helyi kontextusba helyezésé irányába, de kellően megalapozott közpolitikai ajánlások kialakításához ennél is mélyebb elemzés szükséges.

Ha a további munka során célszerűen azt a megközelítést alkalmazzuk, hogy egyes *fókusz témákat* állítunk az éves elemzések középpontjába, akkor természetesen számos lehetőség adódik. Néhány ilyen, érdeklődésre számot tartó fókusz téma a következő lehet:

- az egészségügyi informatika és az e-egészségügyi megoldások szerepe;
- a kórházak átalakuló szerepe;
- a gyógyszer-finanszírozás;
- az egészség-magatartás, az egészségfejlesztés;
- az egészségügy és a szociális szféra együttműködése: az integrált ellátás.

Az egészségügyi finanszírozás kiemelkedő jelentősége miatt indokolt, hogy a 2016. évi jelentésben új részindikátorként szerepeljenek *az egészségügyi kiadások a GDP arányában*. Ez az egészségügyi számlák alapján készült módszertan szerint viszonyítja az egészségügyre fordított – beruházások nélkül számított – egészségügyi kiadásokat az adott évi GDP-hez. Ennek finanszírozási források szerinti bontása tájékoztat arról, hogy az egészségügyi kiadásokon belül hogyan alakul az állami kiadások és a lakosság egészségügyre fordított kiadásainak aránya.

3.4. Foglalkoztatottság és oktatás dimenzió

A Közösségi jólét hatásterületen belül a foglalkoztatás leírására *a lakosság gazdasági aktivitása* lett a főindikátor, s ezt az is indokolja, hogy a foglalkoztatottnak a munkaképes korú népességhez viszonyított százalékos aránya kulcsfontosságú társadalmi mutató a munkaerőpiaci fejlemények tanulmányozásához. A főindikátort *a közmunkások számának* alakulása alindikátorként árnyalja.

Egy adott nemzetgazdaságban megkülönböztetünk munkaképes és nem munkaképes népességet. A munkaképes népesség tagja az, aki kora és egészségi állapota alapján

munkaképes. Az aktív népesség körébe azok a személyek tartoznak, akik az adott időben az adott ország munkaerőpiacán munkát kívánnak vállalni. Számuk mindig egyenlő a maximális összmunkakínálattal. Az inaktív népesség tagjai közé tartoznak azok, akik, bár munkaképesek, egyáltalán nem kívánnak munkát vállalni, mert megélhetésüket más forrásból biztosítják (például az eltartottak, a munkán kívüli jövedelemforrásból élők).

A foglalkoztatottságra vonatkozó összkép szemléletesebb lenne, ha kialakításához a következő indikátorok is hozzájárulhatnának:

A. Munkanélküliségi ráta a 15–64 évesek körében (%)

Munkanélküliségről akkor beszélünk, ha a munkakereslet meghaladja a munkakínálatot, azaz többen szeretnének dolgozni, mint ahány embert a vállalati és állami szféra foglalkoztatni tud. Elősegíti az ilyen helyzet kialakulását, ha nem megfelelő a reálbér⁷ szintje. A munkanélküliség leggyakrabban használt mérőszáma a munkanélküliségi ráta, amely a munkaképes korú lakosság közötti munkanélküliek aránya a teljes munkaképes korú lakosság számához viszonyítva. Az International Labour Office (ILO) definíciója szerint a munkanélküliségi ráta a 15–64 éves munkanélküliek száma a 15–64 éves gazdaságilag aktív (foglalkoztatott és munkanélküli) népesség százalékában. A KSH által képzett munkanélküliségi ráta a munkanélküliek megfelelő korcsoportba tartozó gazdaságilag aktív népességen belüli arányát fejezi ki a munkaerő-felmérés⁸ alapján. Ugyanakkor ez az adat tovább bontható a következők szerint:

- az egy éve vagy annál régebben állás nélkül lévő, tartósan munkanélküliek aránya az összes munkanélküli 15–64 éves korosztályán belül;
- a munkanélküliség átlagos időtartama a 15–64 éves munkanélküliek körében, amely a megfelelő korú munkanélküliek munkakeresésének átlagos időtartamát fejezi ki;
- a 15–64 évesek munkanélküliségi rátájának a nemzetgazdasági átlagtól való eltérése: az egyes régiókat jellemző, megfelelő korcsoport munkanélküliségi rátájának, valamint az országos átlagadatnak a különbsége.

2015. május–júliusban a munkanélküliek száma az egy évvel korábbihoz képest 51 ezer fővel, 306 ezerre, a munkanélküliségi ráta 1,2 százalékponttal, 6,8%-ra csökkent. 2015. május–július időszakban az egy évvel korábbihoz képest a 15–64 éves munkanélküli férfiak száma 32 ezer fővel, 158 ezer főre, munkanélküliségi rátájuk 1,4 százalékponttal, 6,5%-ra csökkent. A munkanélküli nők száma 19 ezer fővel, 148 ezer főre, munkanélküliségi rátájuk 1,1 százalékponttal, 7,1%-ra mérséklődött. Ebben az időszakban a 15–24 éves korosztály munkanélküliségi rátája 4,1 százalékponttal, 17,7%-ra csökkent, jóllehet a munkanélküliek közel egyötöde továbbra is ebből a korcsoportból került ki. A 25–54 évesek, azaz az ún. legjobb munkavállalási korúak és az 55–64 évesek munkanélküliségi rátája is csökkent, előbbieké 1,1 százalékponttal, 5,9%-ra, utóbbiaké szintén 1,1 százalékponttal, 5,6%-ra. A munkanélküliség átlagos időtartama viszont 18,2 hónapról 19,3 hónapra nőtt; a munkanélküliek 48,2%-a legalább egy éve keres állást, vagyis tartósan munkanélkülinek számít. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adminisztratív adatai szerint 2015. július végére a nyilvántartott álláskeresők létszáma 12,6%-kal, 362 ezer főre csökkent.

⁷ Reálbér: az a termékmennyiség, amelyet adott nominálbérből adott árszínvonalon meg lehet vásárolni, tehát gyakorlatilag a munkabér pénzben kifejezett vásárlóereje.

⁸ A KSH által használt munkanélküliségi ráta metaadata 2014 decemberétől a munkaerő-felmérés adatainak teljeskörűsítése érdekében a 2011. évi népszámlálás bázisán továbbvezetett népességszámon alapszik. Az összehasonlíthatóság biztosításához a KSH a korábbi becsléseket az új súlyszámrendszerrel 2006-ig visszamenően módosította.

B. A részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya a 15–64 éves foglalkoztatottakon belül (%)

A teljes munkaidőnél rövidebb munkaidős munkavégzést értjük ez alatt. Legjellemzőbb előfordulása a napi 4 vagy 6 órás foglalkoztatás. Részmunkaidős dolgozóknak azokat tekintjük, akiknek rendszeres munkaidejük napi, heti alapon számolva vagy a foglalkoztatás több hónapos vagy egyéves átlagát alapul véve kevesebb, mint a teljes munkaidőben foglalkoztatott hasonló dolgozók munkaideje.

A részmunkaidős foglalkoztatás terjedését egyrészt *meggyorsítja a globalizáció*, amelynek hatására az erősödő verseny a fejlettebb és fejlődő világgazdasági régiók, országok között Európát arra kényszeríti, hogy egyrészt egyre többet adjon fel a munkaerőt megdrágító, a munkaerőpiacot megmerevítő szabályokból, másrészt a vállalatok a munkaerőköltséget csökkentő, a korábbinál rugalmasabb foglalkoztatási megoldásokat alkalmazzanak. Nagyban befolyásolja a részmunkaidős foglalkoztatás terjedését *a szolgáltatási szektor egyre meghatározóbbá válása* is, amely a foglalkoztatás arányainak megváltozásával jár.

C. A 15–64 éves női foglalkoztatottak számának változása (%) (előző év = 100,0)

A női foglalkoztatás bővítése az esélyegyenlőség eszköze, amelyhez kapcsolódóan a munkáltatók érdekeltsége a nők foglalkoztatásában a bérköltségen keresztül jut kifejezésre, hiszen a kétkeresős családmodell általánossá válásával kialakuló bérszínvonal alacsonyabb, mint az egykeresős családtípus esetében lenne. A bérnövekedést gátolja a kiterjedt női foglalkoztatással kialakuló versenyhelyzet, a bővülő munkaerő-kínálat. Kedvező a női foglalkoztatás növelése az államháztartás egyensúlya miatt is: a foglalkoztatott nők az adózás útján jelentős mértékben hozzájárulnak a költségvetési bevételekhez. A KSH szerint a 2015. május–júliusi időszakban a 15–64 éves női foglalkoztatottak száma 2,8%-kal, 1 millió 912 ezer főre nőtt, foglalkoztatási rátájuk 2,1 százalékponttal, 57,8%-ra javult.

Az *oktatás komplexitásával kapcsolatban* szintén kiemelhető, hogy a jelentésben szereplő egy-két indikátor nem alkalmas arra, hogy segítségével átfogóan értékeljük az ágazat szakpolitikai teljesítményét. Ehhez jelentős módszertani referenciát nyújt az alkalmazott indikátorrendszerek között az OECD által működtetett *INES-rendszer (Indicators of Education Systems)*, amelynek eredményeit az Education at a Glance kiadványokban adják közre. Az indikátorrendszer 30 főindikátort tartalmaz, négy dimenzióba rendezve (a harminc főindikátorhoz számos alindikátor és alábontás tartozik). A következő dimenziók szerepelnek a rendszerben:

- az oktatási intézmények outputjai és az iskolázottság hatásai (például az iskolai végzettség és annak hatása a munkaerőpiaci aktivitásra vagy az elérhető többletjövedelemre);
- az oktatás pénzügyi és humán erőforrásai (például az oktatási kiadások, a felsőoktatás finanszírozási forrásai);
- hozzáférés, részvétel, előrehaladás (például a külföldi tanulmányok és a felnőttoktatás);
- tanulási környezet, az iskolák működése (például a diák-tanár arány, a tanárképzés).

Az OECD *Government at a Glance – How Hungary Compares* című tanulmánya (OECD, 2015b) az oktatás területéről is kiemelt egyes indikátorokat, de a megalapozott szakpolitikai döntések támogatásához az indikátorok szélesebb körű feldolgozására van szükség. Ami a *fókusz témák kiválasztását* illeti, mindenekeelőtt a következő témakörök kiválasztása mérlegelhető:

- az informatika beépülése az oktatásba;

3. ábra
Vándorlási egyenleg Magyarország megyéiben, 2013

Forrás: KSH

A nemzetközi vándorlás terén 1985-től a bevándorlás vált jellemzővé, 2001-ben 19 462 volt a bevándorlók száma, a vándorlási különbszet 17 518, nőtt a huzamosan itt tartózkodó külföldiek aránya is, 2001-ben 110 000 személy tartózkodott ilyen formában az országban. A bevándorlók és az engedéllyel huzamosan itt tartózkodók elsősorban a környező országokból, mindenekelőtt Romániából, Ukrajnából, Jugoszláviából érkeznek.

Magyarországon a be- és kijelentkezések alapján rendszeresen gyűjtött adatokból lehet kiszámolni az odavándorlási és elvándorlási arányszámokat: az odavándorlók, illetve elvándorlók számát a település teljes népességéhez viszonyítjuk, és ezrelékben adjuk meg. Az odavándorlási és az elvándorlási arányszám különbsége a belső vándorlási egyenleg, amely azt mutatja meg, hogy egy adott település népessége valamely évben hány ezrelékkel nőtt vagy csökkent a belső vándorlás következtében. Ha a különböző „típusú” vándorlásokban (állandó vándorlás, ideiglenes vándorlás, ideiglenes visszavándorlás, illetve összes belföldi vándorlás) részt vevők számát elosztjuk a népesség számával, és kivetítjük őket ezer lakosra, megkapjuk a nettó belső vándorlási arányszámot. A KSH Demográfiai Évkönyvében hasonló módon jelennek meg az adatok, mint ahogy ezt a 4. ábrán bemutatjuk. Ezekből az adatokból az összes vándorlási arányszám, illetve vándorlási különbszet kiszámolható (lásd például Győr-Moson-Sopron megye belföldi vándorlási mérlegének ezer lakosra jutó aránya).

Területi egység, népességnagyság kategória. GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE, 2013		(1) Népesség száma	(2) Belső vándorlási mérlege	Belföldi vándorlási mérlegének ezer lakosra jutó aránya $((2)/(1))*1000$	
Állandó	(a) odavándorlás	448 312	9584	21,4	
	(b) elvándorlás		8339	18,6	
Állandó vándorlási különbség			(a) – (b)	1245	2,8
Ideiglenes	(c) odavándorlás		9805	21,9	
	(d) elvándorlás		6764	15,1	
Visszavándorlás	(e) lakóhelyre		3974	8,9	
	(f) tartózkodási helyről		5261	11,7	
Ideiglenes vándorlás és visszavándorlás különbsége			[(c + e) – (d + f)]	1764	4,0
Vándorlási különbség összesen		(a+c+e)-(b+d+f)	3029	6,8	

2013-ban Győr-Moson-Sopron megye vándorlási különbsége (vándorlás/ egyenlege) összesen 3029 fő volt, azaz 6,8 ezrelék. Pozitív vándorlási egyenlege volt még Vas megyének, illetve Budapestnek és Pest megyének.

4.

4. ábra
Főbb belső vándorlási mutatók

Forrás: KSH

3.5. Egyén a társadalomban dimenzió

Jóllehet az eddigi kutatásban is elmozdultunk az egyén szubjektív véleményének (preferenciáinak) és az élettel való elégedettségének vizsgálata felé, úgy véljük, hogy ezen a téren – a nemzetközi főbb irányzatok és paradigmaváltás, valamint a keresztény (erényetikai) alapelvek alapján – szélesebb feltáró kutatásra és az eredményeinek alkalmazására van szükség.

A nemzetközi főbb irányok alapján a jóllét legfőbb mutatószáma eddig a GDP volt, amely főként az anyagi javak számbavételét jelenti. Számos kísérlet történik a GDP meghaladására, olyan mutatószámok megkonstruálására, amelyek tartalma bővebb, mint a GDP-é, például a *HDI (Human Development Index)*, amely az egyének oktatási és kulturális színvonaláról, egészségügyi ellátottságáról is tartalmaz adatokat, tehát közelít a jóllét fogalma felé. Megemlíthetjük a *GNH (Gross National Happiness)* indexet is, amely egy nemzet boldogságszintjét próbálja egy mutatóba sűríteni, de vannak további *boldogságindexek* is, amelyek megjelenítik a jóllét mértékét. A legtöbb ilyen index az egyének szubjektív boldogságának mérésén, aggregálásán alapul. Alapvető kérdésünk tehát: a boldogságot (jóllétet) csak szubjektív módon lehet-e kifejezni, vagy van objektív mércéje? Miért fontos ez?

A boldogságot három típusba sorolhatjuk:

1. *Hedonizmus*: itt a kellemes állapot, az öröm elérése a végső cél (Epikurosztól Kahnemanig) – a jóllét méréséhez, szubjektív.

2. *Eudaimonizmus*: a jóllét méréséhez, objektív.

- Kiteljesedés, tökéletesedés, értékekben, erényekben való gyarapodás, vagyis dinamikus mozgás egy értelmes, az ész által felfogott végső cél felé, amely rajtam kívül van.
- Emberi kapcsolatok fontossága, tevékenység a közjóért.
- Lelki élet. A kellemes állapot, az öröm itt nem végső cél, hanem kíséri a kiteljesedést. (Arisztoteléstől Richard Ryanig, Edward Deciig, a Self Determination Theoryt képviselőig.)

3. *Visio Beatifica*: a jóllét méréséhez, objektív.

A hívő ember boldogsága, amelynek célja: Istennel való kapcsolat, Isten boldog színelátása (Szent Márktól Ferenc pápáig), itt az ész szerepe döntő. „Az aktív és az Értelemkereső Élet erősebben kapcsolódik az étellel való elégedettséghez, mint a Kellemes Élet” (Szondy, 2010: 15–29). Szondy kutatásai szerint tehát a hedonista – szubjektív – boldogság kevésbé teszi boldoggá az embert, mint az eudaimonikus – objektív rendszerben felfogott – boldogság és mint a *Visio Beatifica* boldogsága.

Mi tehát ez az objektív rendszer? Kiindulunk egy sarokpontból, amit végső célnak nevezünk, és az ez által meghatározott rendszer, törvények, normák adják a dolgok keretét és irányát. A jót és a rosszat ebben a keretben értelmezik, tehát nem függ szubjektív megítéléstől, hiszen van valódi jó és látszólagos jó, amelyet a rajtam kívül álló rendszer határoz meg. Létezik emberi természet is, amelynek elsődleges hajlama a jóra irányul. A boldogság (jóllét) is ebben a rendszerben fogható fel, a „jó” mint (objektív) cél elérése, az arra való törekvés. Az erények mint a „jóra való cselekvési készségek” segítenek ebben a törekvésben. Ez az erényetika lényege, a jóllét mérése ebben az etikai rendszerben *paradigmaváltást* jelent.

Lényeges momentum, hogy a jóllét összetevői között az erényetikában az erkölcs (erkölcsi jó – Aquinói Szent Tamás) játssza a főszerepet. A jóllét összetevői (az ókori klasszikus görög filozófia alapján) hierarchikus rendet alkotnak, hiszen vannak:

1. materiális javak, valamint
2. intellektuális és erkölcsi javak.

Arisztotelésznél: 1. testi javak és 2. lelki javak.

Az intellektuális és erkölcsi (lelki) javak jelentik a legfelsőbb szintet, prioritást élveznek a többi összetevővel szemben. Még az a törvény is hozzájárul a hierarchiához, hogy az anyagi (testi) javak az erkölcsi és lelki javak mint célok elérésének eszközei.

Ebben a paradigmában a jóllétet tehát *objektíven lehet mérni*, egyértelműen értelmezni, hiszen meghatározott, hogy mi a jó: az erkölcsi javak jelenléte, az azok által meghatározott viselkedés, a társadalmi, politikai, gazdasági rendszer „jó” minősége.

Ezért, ha az *egyén síkján* nézzük a jóllétet, akkor megállapíthatjuk a következőket:

- A szubjektíven (hedonizmus) mért jóllét kétdimenziós marad akkor is, ha erkölcsi javakat mérünk benne, hiszen a szubjektív rendszerben az erkölcs nem cél, hanem eszköz a szubjektív jó, az egyéni haszon eléréséhez (vö. utilitarizmus, a haszonelvűség rendszere), ami itt az ember boldogságát jelenti; s itt az értékek is materializálódnak. (A homo oeconomicus társas kapcsolatai például eszközszerűek: kapcsolatait saját szubjektív céljainak elérése motiválja.)
- Az objektíven mért jóllét ezzel szemben háromdimenziós: az értékek az anyagi javak felett állnak, keretezik, meghatározzák azokat, és meghatározójuk, a végső cél nem az egyén szubjektív haszna. Így például a bizalom, az önkiteljesítés, a növekedés és az autonómia stb. önmagában is érték, a homo reciprocans emberi kapcsolatai a másik ember önmagáért való tiszteletén (emberi méltóság) alapulnak.

A kölcsönösség (reciprocitás), amely a két fél részéről kölcsönös ingyenességet, nagylelkűséget kíván, része az egyén jóllétének, hiszen az egyén kapcsolatban álló személy.

A jóllét ilyen felfogásához tartozik az ún. *boldogságparadoxon* fogalma: az egyén boldogsága csak egy bizonyos pontig nő együtt az anyagi javak növekedésével, és a pont után csökkenni kezd. Kasser (2005) kutatásai szerint az anyagiasság pszichés betegségekkel, tünetekkel jár együtt. Bruni (2007) kimondja, hogy a boldogság töretlenül az ún. „*relational goods*” (kapcsolati javak) emelkedésével együtt nő, az emberi kapcsolatok adják az ember jóllétének nagy részét.

A főbb boldogság-/jóllétmutatók a következők:

- a klasszikus SWB, azaz Subjective Well-Being boldogságmutató (Diener, 1985) a legerterjedtebb: szubjektív, hedonikus alapú, a jóllét szubjektív érzését méri skálán (megelégedettség), tehát a jóllétet szubjektív érzéshez köti;
- a World Happiness Report a „well-being” kérdésében az erényetika helyreállítását követeli: Arisztotelész, a katolikus egyház társadalmi tanítása, Alasdair MacIntyre, Aquinói Szent Tamás stb. alapján – a követendő elv: emberiség, kölcsönösség.

Az erényetika alapján a főbb mutatók a következők:

1. Globális jóllétet mérő mércék:

- PWB (Psychological Well-Being) (Ryff–Keyes, 1995);
- PWI (Personal Well Being), amely vallást, spiritualitást is mér (Wills, 2009);
- SWLS (Satisfaction with Life Scale) (Diener, 1985; Deci–Ryan, 2008), amely önmegvalósítást, növekedést, tökéletesedést, autonómiát is mér.

2. Speciális eudaimonikus mércék:

- MLM (Meaning of Life Measure) (Morgan–Farsides, 2009);
- PIL (Purpose in Life) (Crumbaugh–Maholik, 1964);
- MLQ (Meaning of Life Questionnaire) (Steger, 2006).

Az élet értelmessége célt, dinamikus igyekvést feltételez. Erre kérdeznék rá e mércék. Viktor Frankl szerint az életet az teszi értelmessé, ha magunkon kívüli értékekre figyelünk.

A *közösségi jóllét szempontjából* a következő *keresztény (erényetikai) alapelvek* jelentősége meghatározó:

1. Kiindulás: a jóllét megközelítése *elméletileg két paradigmában* lehetséges:

- a haszonközpontú paradigma, a hedonizmus és utilitarizmus alapján, valamint
- az erényetikai paradigma alapján, ami a kereszténység értékrendje is.

A jóllét hedonista megközelítése az *elégedettség*re, *megelégedettség*re, s az így definiált boldogságra fókuszál; a szubjektív jóllét érzése alapján mérése jóllétskálákkal történik a következő kérdéssel: „Mennyire érzi boldognak magát? Jelölje be egy 10 fokozatú skálán!” (Vö. SWB index.) Így a boldogság, elégedettség tartalma nem játszik szerepet a jóllét intenzitálásában, hiszen bármi okozhat 10-es elégedettséget. (A wellnesshétvégtől az alkotás örömeig.) Itt tehát a mérés a megelégedettség állapotára irányul.

2. A jóllét mérése pontosabb információt ad a jóllét minőségéről, ha az *erényetikai paradigmában* végezzük el.
3. Az erényetikai paradigma *objektív rendszerben* mozog: a jót és a boldogságot (jóllétet) nem a szubjektív érzés határozza meg, hanem objektív kritériumai vannak.
4. Az erényetikának van nem metafizikai alapú változata is (Stanley Hauerwas, Philippa Foot), de mi az *ontológián, metafizikán, finalitás elvén alapuló neotomista erényetikai*

vesszük alapul (Jacques Maritain, Étienne Gilson, Alasdair MacIntyre, Edmund Pellegrino, Hans Jonas, Charles Taylor és a többi kommunitarianista nyomán).

5. A jóllét mérésének *objektív* kritériumai az erényetikában:

- a jó és a rossz objektív meghatározottsága erkölcsi normák, a természettörvény és az örök törvény alapján (egy külső, az eredetet és végső célt jelentő létezőtől származtatva) adott;
- az emberi lét céltételezett, végső soron a végső cél felé tör;
- ezért a jóllét is egy dinamikus, célra törő folyamat, s nem állapot;
- jellemző rá a „kiteljesedés”, vagyis az értékekben való gyarapodás, tökéletesedés;
- a kiteljesedés az értékek hierarchikus rendjének elve alapján működik;
- az értékek hierarchiája: a legalsó szint az anyagi világ, a materiális értékek, majd a vegetatív és a szenzitív értékek következnek; s a hierarchia csúcán az intellektuális és az erkölcsi értékek állnak.

Arisztotelész és Aquinói Szent Tamás hangsúlyozza, hogy az anyagi javak eszközök az erkölcsi (intellektuális) javak céljának elérésében. (Arisztotelész a test és a lélek egységéről beszél: a test a lélek eszköze. Aquinói Szent Tamás hasznos javakról beszél, ami alatt tulajdonképpen a materiális világot érti, s ezek eszközként szolgálják az erkölcsi javakat, azok létrejöttét, működését.) Ha összevetjük ezt a haszonközpontú paradigmával, ott pontosan ellentétes „rendet” tapasztalunk: a materiális javak ott célok (vö. fogyasztás logikája), és az erkölcs, ha van, eszköz a haszon maximalizálásához. (Például a vezető azért legyen erényes, mert a hatékony vezetéssel a szervezet pénzben kifejezett hasznát növeli.)

6. Az erényetika fontos ismérvei az *erények* maguk. Az erények a kiteljesedési folyamatot segítik elő, készségek a jó cselekvés végrehajtására. Több erényrendszer létezik, de az alapjuk a négy sarkalatos erény, sorrendben: okosság, igazságosság, bátorság (lelkierő) és mértékletesség.
7. *Társadalmi síkon* nézve a jóllétet, a kiteljesedés és értékhierarchia talaján álló *jóllét aggregáltan* a „közjó” megvalósulásához vezet. A közjó megvalósulása a gazdasági, társadalmi élet végső céljaként nem más, mint „kiteljesedés egyéni és társadalmi szinten egyaránt”. Az államnak és a politikai hatalomnak ezt kell katalizálnia. A kiteljesedés az anyagi szinten kezdődik, majd folytatódik az immateriális javak szintjén (vö. erkölcsi javak, lelki, szellemi javak). A kiteljesedés egyéni és társadalmi vonatkozása egy szinten van: egyik sem előzi meg a másikat. (A közösségi szint prioritása a kommunista elveket idézi, az egyén prioritása pedig a liberális felfogás individualizmusa.)
8. Az erényetikában értelmezett objektív jóllét – boldogságként felfogva – magával hozza a „*boldogságparadoxont*”: a boldogság (emberi kiteljesedés) csak egy darabig növekszik az anyagi javak növekedésével, egy bizonyos pont után csökkenni kezd. Amivel tehát az erényetikai jóllét egyenes arányban nő, az az emberi kapcsolatok intenzitása. A „kapcsolati javak” a jóllét másik jelentős tételei.
9. A jóllét függ az emberi kapcsolatoktól, az erényetikában az ember nem más, mint *személy*, aki a kapcsolataiban teljeseedik ki és realizálja önmagát. Képes az önátadásra, önzetlenségre. A másik személlyel önmagáért, és nem a belőle származó haszonért lép kapcsolatba. Az önértéken alapuló kapcsolat az én-te kapcsolat (Martin Buber), ahol a két ember egyenrangú félként tiszteli egymást (emberi méltóság). Az én-az kapcsolati séma az utilitarizmus sajátossága: eszközszerű kapcsolat, az egyik fél a másik eszköze az ő szubjektív érdekeinek kielégítésében. Itt nem beszélünk személyről, emberi méltóságról, hanem

instrumentális kapcsolatról.

10. Végül a jóllét összekapcsolható az önérdek fogalmával: az önérdek nemcsak a gazdaság motorja, hanem a jóllété is. A haszonközpontú paradigmában az önérdek a szubjektíven értelmezett saját haszon iránti törekvés (*szubjektivista önérdek*), amelynek beteljesülése jóllétet, boldogságot okoz; az erényetikában az önérdeket így definiáljuk: az én önérdekemben benne van a másik ember jóllétének akarása is (*objektivista önérdek*). Tehát az erényetika rendszerében létező, cselekvő ember nemcsak önmagát helyezi középpontba, hanem a másik személyt is. Így jöhetnek létre „nyer-nyer” helyzetek, s valósulhat meg a társadalmi, *közösségi jóllét*, mindenki java, a közjó. Ez a társadalmi, *közösségi jóllét objektív vonásokat hordoz: az értékhierarchia szerint működik (vertikális irány)*, s a perszonalizmus talaján áll. *Az emberi kapcsolatok a közösségi jóllét részei (horizontális irány)*.

Látható tehát, hogy az erényetikában értelmezett jóllét háromdimenziós, míg a haszonközpontú, utilitarista felfogásban az elégedettséget jelentő jóllét kétdimenziósnak mondható. Nincs az emberen kívül álló, rajta túlmutató végső cél sem, amely megadná a harmadik dimenzió vertikális tengelyének rendeltetését. Ennek az ígéretes, új kutatási iránynak az indokoltságát kiemelik azok az értékutatók is, amelyeket a nemzetközi és hazai kutatóközpontok folytatnak. Az utóbbi évtizedekben a különböző tudományterületeken, úgymint szociológia, közgazdaságtudomány, pszichológia és egyéb egészségtudományok, megfigyelhető, hogy nő az értékutatók száma. Az International Society for the Study of Quality of Life (ISSQOL) az egyik jelentős, nemzetközi értékutatókat összefogó szervezet.

A nemzetközi kutatóközpontok életminőség- és értékutatói figyelik az egyes országok életminőségét, és annak összefüggéseit az értékekkel és a társadalmi tőkével. Ilyen kutatások például a World Value Survey, az Egyesült Államokban a The Quality of American Life, a Social Indicators of Wellbeing, a General Social Survey, valamint az Európai Unióban az Eurobarométer és az European Social Survey (ESS). Az értékutatók módszertanának kidolgozásában úttörő szerepet játszik Milton Rokeach, akinek a *The Nature of Human Values* (1973) című könyvében publikált értékesztje számos kutató munkájának kiindulási pontja. Magyarországon az értékutatók kezdetei az 1970-es évekig nyúlnak vissza Hankiss Elemér, Füstös László, Manchin Róbert, Varga Károly és Tomka Miklós nevével fémjelvezve, majd jelentős szociológiai értékutatókat végzett Andorka Rudolf, valamint Kopp Mária munkatársaival a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetében (Hungarostudyk).

Az értékutatók mögött húzódó pszichológiai háttér az elmúlt évek során változott. Míg régebben az objektív demográfiai és egészségmutatók figyelése és elemzése állt a középpontban, körülbelül az 1980-as évek második felétől megjelent az ún. pozitív pszichológiai irányzat (Martin Seligman, Csikszentmihályi Mihály, Ed Diener), amely az emberi psziché erősségeit a tünetek és panaszok helyett a pozitív életminőségek vizsgálatán keresztül térképezi fel. Ebből adódóan az értékutatókban megfigyelhető változók is jórészt pozitív értékek meglétét vagy hiányát figyelik, mint például a boldogság, az autonómia, az életszínvonal, a bizalom és az emberi kiteljesedés.

Egyes közgazdászok figyelme is ráirányult a szociológiai és pszichológiai indíttatású értékutatókra. Ennek hátterében az állt, hogy a kizárólagosan profitmaximalizálásra és gazdasági növekedésre koncentráló gazdasági paradigma által okozott problémák felszínre kerültek (társadalmi egyenlőtlenségek, környezeti problémák, valamint az, hogy az ember személyiségét egyoldalúan, csak fogyasztóként veszik figyelembe). Sokan felismerték, hogy a problémákat úgy lehet a leginkább megoldani, ha a gazdasági élet és fejlődés középpontjába az embert állítják. Ilyen például a humanista közgazdaságtan és az ökológiai

közgazdaságtan. Itt kell megemlíteni az értékeket előtérbe helyező közgazdászokat, mint Kahneman, Tversky, Easterlin és Hofstede. A közgazdasági irodalomba bevonult a jóléti (*welfare*) mutatók vizsgálata mellett a jóllét (*well-being*) fogalma is, amely magában foglalja az értékek számbavételét.

4. Befejezés

A *Jó Állam Jelentés 2015* szakmai és módszertani tapasztalatainak értékelése alapján megállapítható, hogy az első jelentés szemlélete és alkalmazott módszertana *egyértelműen hasznos kiindulópontot* jelent a 2016. évi jelentés összeállításához és az azt szolgáló kutatásokhoz. A Közösségi jólét hatásterület dimenziói közül a jövedelmi helyzet és a társadalmi kirekesztettség dimenziójának szemlélete és módszertana tekinthető olyannak, amely leginkább kielégíti – az előző évi jelentéshez hasonlóan – az új jelentéssel szemben támasztott követelményeket.

Az egészségügyi és szociális védőháló, valamint a foglalkoztatottság és oktatás dimenziójának esetében az indikátorok nemzetközi beágyazottsága, nagyobb fokú részletezettsége (alindikátorok alkalmazása) és az egy-egy fókusz témában való elmélyülés teszi szükségessé az új tartalmi és módszertani fejlesztést megalapozó kutatásokat. Ami viszont az egyén a társadalomban dimenziót illeti, további széles körű kutatásokra van szükség ahhoz, hogy a nemzetközileg elterjedt boldogságindexek egyéni és társadalmi sikon gazdagítani tudják a jó állam kutatását.

Felhasznált irodalom

- Bruni, Luigino – Porta, Pier Luigi (2007): *Handbook on the Economics of Happiness*. Cheltenham–Northampton, Edward Elgar.
- Crumbaugh, James C. – Maholick, Leonard T. (1964): „An experimental study in existentialism: the psychometric approach to Frankl’s concept of noogenic neurosis”. *Journal of Clinical Psychology*, 20, 200–207.
- Deci, Edward L. – Ryan, Richard M. (2008): „Facilitating Optimal Motivational Psychological Well-Being Across Life-Domains”. *Canadian Psychology*, Vol. 49. No. 1., 14–23.
- Diener, Ed et al. (1985): „The Satisfaction With Life Scale”. *Journal of Personality Assessment*, Vol. 49. No. 1., 71–75.
- EUROSTAT (2015a): *Material living conditions*. Elérhető: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp-and-beyond/quality-of-life/data/material-living-conditions>. Letöltve: 2015. szeptember 20.
- EUROSTAT (2015b): *Quality of life. Facts and views*. Elérhető: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-05-14-073>. Letöltve: 2015. szeptember 20.
- Kasser, Tim (2005): *Az anyagiasság súlyos ára*. Budapest, Ursus Libris.
- KSH (2013): *A jóllét magyarországi indikátorrendszere*. Elérhető: www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=45128&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=884378379530991&p_lang=HU. Letöltve: 2015. szeptember 20.
- KSH (2015a): *A létminimum-számítás megújítása*. Budapest, KSH.
- KSH (2015b): *A létminimum. 2014*. Budapest, KSH.
- Morgan, Jessica – Farsides, Tom (2009): „Psychometric Evaluation of the Meaningful Life Measure”. *Journal of Happiness Studies*, 10, 351–366.
- OECD (2015a): *Better Life Index*. Elérhető: www.oecdbetterlifeindex.org/. Letöltve: 2015. szeptember 20.
- OECD (2015b): *Government at a Glance – How Hungary Compares*. Elérhető: www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/government-at-a-glance-how-hungary-compares_9789264233720-en#page1. Letöltve: 2015. szeptember 20.
- Ryff, Carol D. – Keyes, Corey Lee M. (1995): „The structure of psychological well-being revisited”.

- Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 719–727.
- Szondy Máté (2010): *A boldogság tudománya, fejezetek a pozitív pszichológiából*. Budapest, Jaffa.
- Steger, Michael F. et al. (2006): „The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life”. *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 53. No. 1., 80–93.
- Wills, Eduardo (2009): „Spirituality and Subjective Well-Being: Evidences for a New Domain in the Personal Well-Being Index”. *Journal of Happiness Studies*, 10, 49–69.